

Sociale gevolgen van de economische crisis in Indonesië

| *Batara Simatupang*

Indonesië is sinds medio 1997 terechtgekomen in een economische crisis waarvan het einde niet in zicht is. In deze bijdrage beschrijft en analyseert Batara Simatupang de sociale gevolgen. Alvorens in te gaan op de verschillende sociale gevolgen, beschrijft hij nog eens kort de factoren die hebben geleid tot de economische crisis. Hij bespreekt ook het Indonesische overheidsbeleid ter bestrijding van de armoede en formuleert een voorlopige conclusie.

De terugval in de binnenlandse productie na medio 1997 en het naar verwachting uitblijven van economisch herstel in 1999 leidt tot een scherpe afname in de binnenlandse consumptie en investeringen. De afname van de effectieve vraag versterkt dan weer de afname van de binnenlandse productie. De waardedaling van de Indonesische munt, de rupiah, leidt niet alleen tot scherpe prijsstijgingen van buitenlandse producten, maar ook van binnenlandse producten die voortgebracht worden met uit het buitenland afkomstige grond- en hulpstoffen. Daarenboven heeft de droogte in grote delen van het land, als gevolg van El Niño, de landbouwproductie negatief beïnvloed. Dit heeft geleid tot een inkomensdaling in de rurale gebieden. De combinatie van de financiële crisis en de terugval in de landbouwproductie heeft geresulteerd in scherpe prijsstijgingen. De inkomensontwikkeling is hierbij ver achtergebleven, waardoor de armoede sterk in omvang is toegenomen. Door het ontbreken van een adequaat sociaal vangnet heeft de terugval in de economie dramatische gevolgen voor de arme en meest kwetsbare groepen in de samenleving, zowel in de stad als op het platteland.

1. Verklaring van de economische crisis

De financiële crisis, medio mei 1997 in Thailand begonnen en de devaluatie van de bath op 2 juli, heeft zich in korte tijd als een besmettelijke ziekte verspreid over Indonesië, Korea, Maleisië, Hong Kong en de Filippijnen. Eerstgenoemde vier landen en Thailand maakten in de afgelopen twintig tot vijfentwintig jaar een buitengewoon snelle economische groei door, waardoor zij de naam van “Aziatische Wondereconomieën” kregen. De financiële crisis is het gevolg van een combinatie van een aantal factoren, te weten 1. de geleidelijke overwaardering van hun valuta's, 2. het lichtvaardige gedrag van zowel kredietversrekker als (nemer, wat in de literatuur het “moral hazard gedrag” genoemd wordt, 3. het kwetsbare bank- en financieel systeem en 4. de paniekreactie van de internationale bank- en financiële instellingen, die massaal hun kredieten hebben teruggetrokken (voor een uitgebreide uiteenzetting zie o.a. Simatupang en Wahab, 1998a, 1998b). Door analisten wordt gewezen op enerzijds tekortkomingen in het Aziatische ontwikkelingsmodel zelf, zoals het ontstaan van “crony kapitalisme”, en slecht overheidsbeleid (corruptie), en

anderzijds op de paniecreactie en het kuddegedrag van de buitenlandse financiële instellingen. Naast deze gemeenschappelijke factoren heeft ieder land zijn eigen, specifiek nationale factoren, die tot de crisis hebben geleid. In Indonesië is de algehele politieke situatie van doorslaggevende betekenis voor het ontstaan en verloop van de crisis. Na het terugtreden van Suharto in mei 1998 is geen eind gekomen aan de politieke onzekerheid. Het voortduren van de onrust verklaart het langdurige verloop van de crisis en het uitblijven van een vooruitzicht op economisch herstel.

Naar de mening van Robison en Rosser is de dieper liggende oorzaak van de huidige crisis gelegen in machtsverschuivingen in de politieke en sociale structuur in Indonesië na de prijsval van olie begin jaren tachtig. Om de afhankelijkheid van de Indonesische economie van olie te verminderen is begin jaren tachtig een dereguleringsproces in gang gezet om de niet-olie exporten te stimuleren. Dit beleid is succesvol geweest, maar heeft tevens geleid tot een machtsverschuiving "from the officials of the civil and military state apparatus to the political and economic coalitions surrounding the Suharto family" (vert.: "van de ambtenaren van het civiele en militaire staatsapparaat naar de politieke en economische coalities rond de Suharto-familie"). Deze verandering vormt de wezenlijke oorzaak van de crisis: "Deregulation created the opportunity for a sudden and extensive growth in the private sector and for the economic dominance of large predominantly Chinese-owned conglomerates as well as business groups owned by powerful political families, notably the Suharto family" (vert. "Deregulatie schiep de mogelijkheid voor een plotselinge en omvangrijke groei van de privé-sector en voor de economische overheersing door conglomerates in Chinese handen en zakengroepen die eigendom zijn van machtige politieke families, hoofdzakelijk de Suharto-familie") (R. Robison and A. Rosser, 1998, pp. 1597-1598). Deregulering heeft in Indonesië niet geleid tot de opkomst van bedrijven, opererend op markten waar (rechts)regels algemene geldigheid bezitten en waar concurrentiekracht bepaalt of een bedrijf overleeft dan wel ten ondergaat. Het met succes opzetten van bedrijven hangt minder

af van goed ondernemerschap, de "Suharto-connectie" is van doorslaggevende betekenis.

Toen de financiële crisis in Thailand uitbrak was de algemene reactie in Indonesië er een van optimisme: "Zoiets kan hier niet gebeuren". De overheid voerde immers een voorzichtig begrotingsbeleid en de inflatie was beperkt. Om het verschil tussen de binnenlandse en buitenlandse inflatie te neutraliseren voerde de centrale bank een "beheerst zwevend wisselkoers beleid" en de concurrentiepositie van de exportsector verzwakte niet. Toen de bath devalueerde en de druk op de valuta's in de regio toenam, vergrootte de Bank Indonesia de bandbreedte waarbinnen de munt verdedigd werd, van 8 procent naar 12 procent. Kortom, in de eerste periode van de crisis werd aangenomen, dat Indonesië in een goede positie zat om de crisis het hoofd te bieden.

In werkelijkheid echter was de economie zwak. De deregulering van het financiële en banksysteem in de jaren tachtig leidde tot een grote toename van het aantal financiële instellingen; vele ervan met een gering eigen vermogen. Het kredietbeleid van de nieuwe particuliere banken en de oude staatsbanken aan bedrijven in handen van de Suharto-familie en hun "cronies" was niet op economische criteria gestoeld, maar op politieke criteria. Beoordeling van kredietaanvragen op basis van verwacht economisch rendement vond nauwelijks plaats. Het toezicht van Bank Indonesia op de financiële instellingen ontbrak of was ontoereikend. De liberalisering van de kapitaalrekening stelde grote bedrijven in de gelegenheid direct op de internationale kapitaalmarkt kredieten op te nemen: omvangrijke kortlopende kredieten ter financiering van langjarige investeringen zijn opgenomen. Het opnemen van kredieten op de internationale kapitaalmarkt was aantrekkelijk. De rente in Indonesië schommelde voor het uitbreken van de crisis rond de 17 tot 20 procent en de rente op de buitenlandse markt bedroeg 10 procent. Zouden de bedrijven zich verzekeren tegen valutarisico's, dan bedroegen de kosten van buitenlands krediet zo'n 15 tot 17 procent (World Bank, 1998, Figure 1.4). Gelet op het vertrouwen in het beleid van Bank Indonesia (algemeen werd aangenomen dat de waardevermindering van de rupiah nooit boven de 5 procent per jaar zou uit-

De combinatie van de financiële crisis en de terugval in de landbouwproductie heeft geresulteerd in scherpe prijsstijgingen.

stijgen) zijn de meeste leningen niet verzekerd tegen valutarisico's. Deze ontwikkelingen maakte de Indonesische economie structureel kwetsbaar voor veranderingen op de internationale kapitaalmarkten.

Toen de druk op de rupiah aanhield, staakte de centrale bank het interventiebeleid; de koersvorming werd op 14 augustus 1997 vrijgelaten. Bank Indonesia ging bovendien een krapgeldpolitiek voeren, om via renteverhogingen de uitgaande kapitaalstroom te verminderen.

Aanvankelijk bleef de waardedaling beperkt, maar er trad vrij snel een versnelling op: "First slow, then faster, and then dizzyingly fast" (vert. "Eerst lankaam, dan sneller en dan duizelingwekkend snel") (World Bank, 1998, p. 1.4).

Op 13 oktober riep de Indonesische overheid de hulp in van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), dat een steunkrediet verstrekke van 37 miljard US dollar. Mede op advies van het Fonds zijn 16 in problemen geraakte handelsbanken gesloten. Dit besluit had als signaal moeten dienen, dat de overheid vast besloten was het probleem van de zwakke, ondergekapitaliseerde banken serieus aan te pakken, maar het effect was averechts. Het leidde tot verlies in vertrouwen in alle banken en tot een dusdanige ontwrichting van het betalingsverkeer dat dit tijdelijk is stilgelegd. De overheid was genoodzaakt nooddredieten aan de banken te verstrekken en de opgenomen tegoeden werden naar het buitenland gesluisd. Paniek over de gezondheidstoestand van de bejaarde president, de politieke onzekerheid over zijn opvolging, de onlusten van de studenten tegen de prijsstijgingen en tegen het bewind versterkten de kapitaalvlucht. De rupiah kwam in een vrije val terecht: de waarde van de rupiah daalde tot Rp. 14.800 per dollar (23-25 januari) met een (kortstondig) dieptepunt van Rp.17.000. De dood van vier studenten, neergeschoten door de militairen tijdens betogingen, en het laten vallen van Suharto door zijn meest nabije vazallen, leidde in mei 1998 tot zijn aftreden. Hij werd opgevolgd door de vice-president, B.J.Habibie.

Het nieuwe bewind slaagde er niet in het vertrouwen van de binnenlandse en buitenlandse investeerders terug te winnen, alhoewel de waarde van de rupiah zich enigszins herstelde. De hoop is, dat de verkiezingen (7 juli 1998 algemene verkiezingen voor een nieuw parlement en 29 augustus verkiezing van de president door het

nieuwe parlement) meer duidelijkheid zullen brengen in de onzekere politieke situatie en zullen leiden tot stabiliteit. Het land is het zwaarste getroffen door de Aziatische Crisis. Over 1997

werd de groei nog geschat op 4,7 procent, maar deze groei vond geheel plaats in de eerste helft van dat jaar. Verwacht wordt dat de economie in 1998 een daling zal vertonen van 15 procent en voor 1999 wordt een verdere afname aangenomen. Na een jarenlange groei van 7 procent van het Bruto Binnenlands Product (BBP) is de verwachte omslag

22 procent: bijna een kwart van het BBP! De grote terugval leidt tot een scherpe stijging van de werkloosheid. In een land waar geen werklozenuitkering bestaat, kan men zich niet veroorloven werkloos te blijven. Men is gedwongen ieder baantje in de informele sector te accepteren, ongeacht het loon. Gevoegd bij het feit dat de prijzen in 1998 met 80 procent zijn gestegen is de koopkracht van de bevolking gedaald en is de armoede onder de lage inkomensgroepen gestegen.

2. Snelle toename werkloosheid en armoede

De snelle economische groei in de afgelopen decennia ging gepaard met een toename van de werkgelegenheid. Het open werkloosheidspercentage bleef stabiel; het wordt vóór de crisis geschat op ruim 5 procent (5,5 miljoen mensen). De jaarlijkse toename van de beroepsbevolking nam af van 3 procent in het begin van de jaren negentig naar een kleine 2 procent: zo'n 2,2 tot 2,3 miljoen mensen per jaar traden toe op de arbeidsmarkt. Ondanks de werkloosheid namen de reële inkomens toe. De meerderheid van de beroepsbevolking is niet in loondienst, maar "eigen baas" dan wel werkzaam in familiebedrijfjes. De informele sector in handel, transport en landbouw en in rurale activiteiten is groot. Naar schatting verricht minder dan een derde van de beroepsbevolking loonarbeid.

Tabel 1 geeft de verdeling van de beroepsbevolking weer over de verschillende sectoren. Het aantal mensen werkzaam in de primaire sector, voornamelijk landbouw, is hoog. Het relatieve aandeel is van bijna 55 procent in 1980 gedaald naar ruim 40 procent in 1997. In de jaren negen-

Verwacht wordt dat de economie in 1998 een daling zal vertonen van 15 procent en voor 1999 wordt een verdere afname aangenomen.

Tabel 1: De sectorale verdeling van de werkgelegenheid in 1980, 1990 en 1997

sector	1980	1990	1997
	milj (%)	milj (%)	milj (%)
landbouw, visserij, jacht, bosbouw	28,0 (54,8)	35,5 (50,1)	35,8 (41,2)
mijnbouw	0,4 (0,7)	0,7 (1,0)	0,9 (1,0)
electriciteit, gas, water	0,1 (0,1)	0,1 (0,1)	0,2 (0,3)
bouw	1,6 (3,1)	2,8 (0,4)	4,2 (4,8)
groot-, kleinhandel, horeca	6,6 (12,9)	10,6 (15,0)	17,2 (19,8)
transport, opslag, communicatie	1,5 (2,9)	2,7 (3,8)	4,1 (4,8)
banken, verz., onr. goed, diensten	0,2 (0,4)	0,5 (0,7)	0,7 (0,8)
overheid	7,7 (15,1)	9,7 (13,7)	12,6 (14,8)
rest	0,7 (1,4)	0,0 (0,0)	0,0 (0,0)
totaal	51,2	70,8	87,0

Bron: Central Bureau of Statistics, Statistical Yearbook of Indonesia, year 1982, 1985, 1990, and Intercensal Population Survey (SUPAS) year 1985, 1995. Labour Force Situation in Indonesia 1996, 1997 (August)

aantal dat erin slaagt een baantje te vinden in de informele sector (ILO: Employment Challenges of the Indonesian Economic Crisis).

Als gevolg van de economische crisis zal een deel van de ontslagen arbeiders terugkeren naar hun dorpen en op zoek gaan naar werk in de landbouw. De vernieuwingen in de landbouw (de introductie van tractoren, mechanische dorsmachines, hybride zaden,

tig bleef het aantal stabiel (35 miljoen). Het aantal mensen werkzaam buiten de landbouw is relatief (van 45 procent naar 51 procent) en absoluut (van 23 naar 51 miljoen) toegenomen. Geconcludeerd kan worden, dat de toename van de beroepsbevolking geheel is geabsorbeerd door de groei van de werkgelegenheid buiten de landbouw.

De contractie in het BBP heeft de vraag naar arbeid doen afnemen: er zullen niet alleen geen nieuwe arbeidsplaatsen gecreëerd worden, maar bestaande arbeidsplaatsen zullen verdwijnen. Er zijn op dit moment nog weinig gegevens beschikbaar omtrent de ontwikkelingen in de werkgelegenheid. De eerste ruwe schattingen over de toename van de werkloosheid in 1998 loopt van 9 miljoen (een schatting van de "speciale eenheid" (task force) van de Internationale Arbeidsorganisatie ILO), via 12 miljoen (een schatting van het nationale planbureau BAPENAS) tot 14 miljoen (een schatting van het Ministerie van Werkgelegenheid). Deze ruwe schattingen komen neer op een werkloosheidspercentage tussen de 10 procent en 15 procent. Vergeleken met de schatting van 5 procent van vóór de crisis is dit een verdubbeling tot verdrievoudiging. De grote verschillen tussen genoemde schattingen is terug te voeren tot verschillen in de aannames over de verwachte contractie van de economie in 1998, schattingen over het aantal werkzoekenden voordat de crisis uitbrak en de schattingen over het

etc.) en de daarmee gepaard gaande commercialisering van de landbouw heeft de absorptiecapaciteit van de landbouw verlaagd. De bereidheid om werkloze familieleden uit de stad in het productieproces op te nemen, zal bij deze crisis hoogstwaarschijnlijk lager zijn in vergelijking met de crisis in de jaren dertig. In de rurale gebieden is de situatie bovendien al verslecht door de droogte in grote delen van het land, als gevolg van het El Niño effect. De rijsttoegst is in 1997 met 4 procent gedaald.

Velen van hen zullen worden gedwongen in de informele sector in de steden baantjes met een geringe toegevoegde waarde te accepteren en genoegen moeten nemen met een lager loon dan voorheen. Dit lot zal vooral de ongeschoolde arbeider en arbeider zonder vast dienstverband treffen. De open werkloosheid zal eerder een probleem zijn voor de middeninkomensgroepen: diegenen met een diploma van het secundaire en tertiaire onderwijs zullen blijven volhouden een baan te zoeken waarvoor scholing noodzakelijk is. De armen zullen gedwongen zijn ieder baantje in de informele sector te accepteren; dit leidt tot een toename van de niet-volledige werkloosheid (underemployment). De toename in de *underemployment* geeft een beter beeld van de verslechterde situatie en de daaruit volgende toename van de armoede dan de toename in de open werkloosheid.

Voor de crisis was de *underemployment* al hoog; volgens de Labour Force Survey van 1996 circa 37 procent van de beroepsbevolking. Volgens het Bureau van de Statistiek BPS is de armoede in de jaren 1976-96 als gevolg van de groei in het inkomen verminderd. Ook die van de *underemployed*. Naar schatting leefden in 1976 54,2 miljoen mensen (40 procent van de bevolking) onder de absolute armoedegrens. Dit aantal is in 1996 gedaald naar zo'n 22,5 miljoen mensen (ruim 11 procent van de bevolking). Hierbij dient evenwel aangestipt te worden dat de BPS-norm voor de absolute armoedegrens zeer laag is. Internationale instellingen, zoals de Wereldbank, hanteren een hogere norm en komen voor 1996 op een schatting van 57 procent van de bevolking levend onder de absolute armoedegrens.

Uitgaande van de lage BPS-norm, schat de ILO, dat in 1998 100 miljoen (48 procent van de bevolking) onder de armoedegrens terecht zijn gekomen: ruim een verviervoudiging. Aangezien verwacht wordt dat in 1999 de situatie verder zal verslechteren, wordt aangenomen dat ruim de helft van de bevolking terecht zal komen onder de armoedegrens. De ILO concludeert dan ook dat de ontwikkelingen in armoede als gevolg van de crisis ronduit dramatisch genoemd moeten worden.

De Wereldbank geeft in de studie over de gevolgen van de crisis in Indonesië een aantal voorbeelden van veranderingen in het inkomen. Het reële loon voor "wieden en schoffelen" in de landbouw is tussen juli 1997 en januari 1998 gedaald met 5 procent in West-Sumatra tot 13,4 procent in Midden-Java. Het officiële minimumdagloon is tussen januari 1997 en juni 1998 gelijk gebleven. Kon met het minimumdagloon begin 1997 nog 6,3 kg rijst gekocht worden, in juni 1998 was dat nog slechts 2,6 kg. Uitgedrukt in rijst heeft er een koopkrachtdaling plaatsgevonden van circa 60 procent. Eind juni 1998 heeft de overheid het minimumdagloon verhoogd met 15 procent: een loonstijging die ver achter blijft bij de inflatie. Vrouwen worden hoogstwaarschijnlijk harder getroffen door de economische crisis; hun positie op de arbeidsmarkt is niet alleen zwakker dan die van mannen, maar bovendien hebben zij moeilijker toegang tot de hulpprogramma's.

3. Maatregelen gericht op verlichting van armoede

Indonesië kent geen sociaal vangnet van enige betekenis. Er is geen bestaande infrastructuur om de armoede te bestrijden; er dienen nieuwe plan-

nen opgesteld te worden. De korte termijn maatregelen zijn erop gericht de armen te beschermen tegen de allerscherpste kanten van armoede: de toegang tot voedsel en de meest elementaire sociale diensten. Als gevolg van de crisis zijn de inkomsten van de overheid gedaald en de uitgaven voor rentebetalingen over de sterk toegenomen staatsschuld gestegen. Naar schatting zal het tekort op de begroting van een kleine 1 procent van het BBP (begroting 1997/98) toenemen tot 8,5 procent (begroting 1998/99). De overheid en het IMF hopen het tekort op de lopende begroting te kunnen beperken tot 6 procent van het BBP, als gevolg van vertragingen opgelopen bij de uitvoering van de ontwikkelingsbegroting en als gevolg van een zeker herstel van de waarde van de rupiah in de tweede helft van 1998 (Letter of Intent, Indonesia-IMF, November 13, 1998). Hoewel een substantieel gedeelte van het begrotingstekort gefinancierd wordt door internationale donoren, is de financiële ruimte voor armoedebestrijding beperkt.

Tussen medio 1997 en medio 1998 zijn de prijzen sterk gestegen: de voedselprijs is bijna verdubbeld en de prijs van de rijst steeg met circa 80 procent. Rijst is een belangrijk onderdeel van de totale consumptieve uitgaven, vooral bij de arme bevolkingsgroepen. Rijst tegen een gesubsidieerde prijs verkopen is derhalve een belangrijk instrument in armoedebestrijding. Rijst moet echter niet alleen tegen een gesubsidieerde prijs aangeboden worden, maar moet ook verkrijgbaar zijn. De etnische Chinezen spelen nog steeds een essentiële rol in het distributienetwerk. Als gevolg van de sociale onrust, in het bijzonder het geweld tegen de etnische Chinezen, zijn de distributiekanaalen ernstig verstoord.

Een algemene prijssubsidie van rijst is duur en gelet op de financiële beperkingen niet haalbaar. Zo'n systeem heeft als nadeel dat naast de armen ook de niet-armen profiteren. De overheid tracht met haar gesubsidieerde rijstprogramma's specifieke doelgroepen te bereiken (de armste 15 procent van de bevolking). Een subsidieprogramma, gericht op de specifieke doelgroep, is weliswaar minder omvangrijk dan een algeheel subsidiesysteem, maar heeft als nadeel dat allerlei "lekken" kunnen ontstaan. In de pers worden een aantal van dergelijke lekken gesignaleerd, zoals het re-exporteren van in het buitenland aangekochte rijst, bestemd voor de armen, en het smokkelen van "goedkope" rijst naar het buitenland. Voorts wordt melding gemaakt van handel in "delivery orders". Instellingen krijgen een licentie om "goedkope" rijst bij de inkooporganisatie van de

overheid BULOG te kopen ten behoeve van distributie onder de armen. Deze licentie wordt verkocht en de "goedkope" rijst wordt op de "normale" markt verkocht. Het is niet duidelijk of deze in de pers genoemde lekken sporadisch voorkomende "incidenten" zijn dan wel een ernstige bedreiging vormen voor het subsidiesysteem.

Het rijstsubsidie programma omvat het maandelijks verstrekken van 20 kg rijst per gezin tegen de prijs van Rp. 1000. Deze gesubsidieerde prijs is ongeveer één derde van de prijs op de markt. In september moeten 5,6 miljoen arme gezinnen bereikt zijn en in oktober 1998 9,5 miljoen. Om er zeker van te zijn dat de gesubsidieerde rijst de doelgroepen bereikt, is, naast transparantie van overheidsactiviteiten, een vrije pers noodzakelijk om misstanden te signaleren. Om de distributiekosten te drukken wordt samengewerkt met NGO's en sociale en religieuze organisaties (Letter of Intent of Indonesia - IMF October 19 and November 13, 1998).

Een rijstsubsidieprogramma gericht op de 15 procent allerarmsten is echter een relatief inefficiënte methode om de doelgroep te bereiken. Geschat wordt dat de kosten om 1 US dollar koopkracht over te hevelen naar de doelgroep gepaard gaat met 3,60 tot 8,20 US dollar aan kosten. Om de armen te bereiken is het opzetten van arbeidsintensieve publieke werken een meer efficiënte methode. In het verleden hebben lokale overheden reeds dergelijke arbeidsintensieve projecten, de z.g. *padat karya*, opgezet. De centrale overheid is voornemens meer gelden voor dergelijke projecten vrij te maken. Afhankelijk van het type project en de uitvoering ervan kan gesteld worden dat armoedebestrijding via het opzetten van arbeidsintensieve openbare werken in het algemeen goedkoper is dan het verstrekken van rijst tegen een gesubsidieerde prijs. Om er zeker van te zijn dat alleen arbeiders van de doelgroep te werk worden gesteld op dergelijke projecten, is het loon lager dan het loon op de lokale arbeidsmarkt. Ter vermijding van bureaucratische procedures en de kosten die daarmee gepaard gaan, dienen opzet en uitvoering van de projecten gedelegeerd te worden naar de lokale overheden met inschakeling van NGO's en religieuze en sociale organisaties.

De beschikbaarheid van fondsen voor projecten op het gebied van gezondheidszorg en educatie is beperkt. De prijzen van geneesmiddelen zijn door de waardevermindering van de rupiah sterk gestegen en de voorraden medicijnen bij de lokale gezondheidscentra (PUSKESMAS) zijn op een kritiek laag niveau gekomen. De overheidsuitgaven voor de PUSMESKAS zijn in reële termen afgenomen en de armen zijn niet in staat de hogere prijzen voor gezondheidszorg te betalen. Gevreemd moet worden dat door de koopkrachtdaling de armen verstoken zullen worden van de meest elementaire vormen van gezondheidszorg.

De gestegen kosten van levensonderhoud hebben tot gevolg dat een toenemend aantal kinderen niet meer naar school gaat. De kinderen moeten werk zien te vinden in de informele sector

om een bijdrage te leveren aan het gezinsinkomen. De Indonesische overheid hanteert de volgende schattingen: 6 procent van de lagere school leerlingen (1.650.000 leerlingen) en 12 procent van de leerlingen van de onderbouw van het voorgezette onderwijs (1.100.000 leerlingen) hebben reeds voortijdig hun school verlaten en 400.000 leerlingen minder dan normaal zijn na beëindiging van de lagere school naar de middelbare school gegaan. Om het "menselijk kapitaal" van de kinderen uit de arme gezinnen op peil te houden (de mogelijkheid om later een inkomen boven de armoedegrens te verdienen) is de overheid een "Back to School"-campagne gestart in samenwerking met o.a. de Wereldbank, de Aziatische Ontwikkelingsbank en UNICEF. De campagne is erop gericht de ouders te overtuigen van het belang van onderwijs en er worden beurzen ter beschikking gesteld.

Deze economische crisis heeft geleid tot ontwijking van het sociale systeem. Een snelle toename van armoede gaat veelal gepaard met stijging van de criminaliteit, sociale onrust en politieke instabiliteit. De getroffen maatregelen hebben weliswaar een hoge prioriteit, maar zijn onvoldoende om de sociale ontwijking tot staan te brengen, laat staan te keren.

Deze economische crisis heeft geleid tot ontwijking van het sociale systeem. Een snelle toename van armoede gaat veelal gepaard met stijging van de criminaliteit, sociale onrust en politieke instabiliteit. De getroffen maatregelen hebben weliswaar een hoge prioriteit, maar zijn onvoldoende om de sociale ontwijking tot staan te brengen, laat staan te keren.

Samenvatting en conclusies

De landen, getroffen door de Aziatische crisis, behoorden jarenlang tot de "wonderecono-

Rijst moet echter niet alleen tegen een gesubsidieerde prijs aangeboden worden, maar moet ook verkrijgbaar zijn.

mieën". Vier onderling met elkaar verbonden factoren hebben tot de crisis geleid. Maar de "Suharto-klik" en zijn meer dan 30 jaar durende autoritaire bewind vormen de hoofdoorzaak van de crisis.

De scherpe contractie van de economie en het uitblijven van een vooruitzicht op herstel heeft geleid tot een toename van de werkloosheid. Door het ontbreken van een systeem van werkloosheidsuitkeringen zal de toename in de open werkloosheid beperkt blijven; het gaat om de toename van de *underemployment*. Als gevolg van de lage lonen in de informele sector en de inflatie is de koopkracht van grote delen van de bevolking dermate gedaald, dat meer dan de helft onder de absolute armoedegrens terecht is gekomen.

Indonesië kent geen sociaal vangnet van enige betekenis. De beleidsmakers moeten nieuwe sociale programma's opstellen en implementeren om de allerscherpste kanten van de armoede weg te nemen: de toegang tot voedsel en de meest elementaire sociale voorzieningen. De mogelijkheden om voorzieningen te treffen zijn gelimiteerd om het begrotingstekort niet te veel te laten oplopen. Het verstrekken van rijst tegen een gesubsidieerde prijs is een belangrijk instrument om de armoede te verzachten, maar gelet op de hoge kosten die daarmee gepaard gaan, is het aantal arbeidsintensieve projecten opgevoerd. Al deze maatregelen zijn echter niet in staat de gevolgen van de armoede weg te nemen. Hierdoor wordt de oorzaak van de toegenomen criminaliteit en sociale onrust niet weggenomen en zal de politieke instabiliteit voortduren.

Literatuur

- International Labour Organization: Employment Challenges of the Indonesian Economic Crisis. ILO, Jakarta, 1998.
- International Labour Organization: The social impact of the Asian financial crisis. ILO, Bangkok, April 1998.
- Letter of Intent. Indonesia - IMF, October 19, 1998.
- Letter of Intent. Indonesia - IMF, November 13, 1998.
- Robinson, R. & A. Rosser. Contesting Reform: Indonesia's New Order and the IMF. In: World Development, Vol. 26, no. 8, 1998.
- Simatupang, B. & I. Wahab. Thailand's financiële crisis, besmetting van de regio en de gevolgen voor de Indonesische economie. In: Reflexie, Jrg. 1, no. 1, 1997.
- Simatupang, B. & I. Wahab. De financiële crisis in Zuidoosten Oost-Azië. In: Vlaams Marxistisch Tijdschrift, Jrg. 32, no. 2, 1998.
- Simatupang, B. & I. Wahab. De Aziatische griep: Een nieuw soort financiële crisis. In: Tijdschrift voor Politieke Economie, Jrg. 21, no. 2, 1998.
- World Bank. Indonesia in Crisis. The World Bank, Washington, D.C., 1998.